

interviews the psychological characteristics of the teenagers' gender development were identified. Also, important components of a personality growth during the whole life are shown in this article. The influence of socially significant and socially definite creative activity on teenagers is reported in the work. The role of gender labeling of things is also described in this article. The understanding of the gender belonging by teenagers is the way to develop a harmonious, well-developed personality.

Gender qualities of a human being are formed during the process of socialization, which is influenced by the social and cultural environment that sets up the individual requirements as representative of male or female. Staunch personality traits in the process of gender socialization are manifested in socially organized activities and are regulated with socially normative system of society.

Thus, socialization is a many-sided, long-term process, through which the teenager should understand his gender identity, learn and understand his roles and reproduce them in his behavior. This is the way not only to the harmony gender rights development, but also to the harmony life of the whole and to the harmony relations with the representatives of opposite sex and the social world in general.

Key words: gender socialization, gender, institutions of socialization, gender typification, regulatory pressure, masculinity, femininity.

Отримано: 11.07.2014 р.

УДК 159.92

О.М. Лукашевич
lukashksush@mail.ru

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВИТОКІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Lukashevych O.M. Conceptualization of moral and psychological sources of civil development of an adult personality / O.M. Lukashevych // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 174-186.

О.М. Лукашевич. Концептуалізація морально-психологічних витоків громадянського розвитку особистості в дорослому віці. У статті

проаналізовано зовнішні та внутрішні витоки морально-психологічного розвитку дорослої людини. Досліджено взаємозв'язок моральності та громадянського розвитку особистості, що розкривається в площині соціально-політичних настановлень. Розкрито значущість впливів соціально-політичних подій у суспільстві щодо формування моральної та громадянської свідомості українців. Досліджено, що кожний суспільно-політичний устрій формує свій тип моралі і свою систему цінностей, які визначають ставлення конкретної особистості, як представника свого покоління, до сучасних подій в країні та зайняття власної громадянської позиції. Визначено, що механізм дії моральних норм на людську активність не вичерпується лише зовнішніми регуляторами: з одного боку, він забезпечується примусом або рекомендацією діючої особистості з боку громадської думки, з другого – самопримусом, самовелінням, як внутрішнім джерелом повинного, заснованим на усвідомленні обов'язку особистості перед собою і суспільством. Зроблено висновки, що мораль містить у собі індивідуалізований початок, який корелює з обраним способом життя особистості та з її особливими соціальними якостями. Психологічним механізмом засвоєння моральних норм є її емоційне переживання особистістю, внаслідок чого ця норма набуває для людини особистісного сенсу, стає безумовною цінністю і трансформується у суспільно значущі вчинки, здійснювані нею. Вчинки, в свою чергу, формують особистісні цінності (моральні якості), які виступають регуляторами поведінки. Моральна свідомість і самосвідомість дорослої людини є результатом її власного саморозвитку, прагненням до особистісної та громадянської самореалізації.

Ключові слова: мораль, моральність, моральні витоки, моральний розвиток, моральна свідомість, моральні цінності.

О.Н. Лукашевич. Концептуалізація морально-психологічних истоков гражданского развития взрослой личности. В статье проанализированы внешние и внутренние истоки морально-психологического развития взрослого человека. Исследована взаимосвязь нравственности и гражданского развития личности, которая раскрывается в плоскости социально-политических установок. Раскрыта значимость влияний социально-политических событий в обществе относительно формирования морального и гражданского сознания украинцев. Установлено, что каждый общественно-политический уклад формирует свой тип морали и свою систему ценностей, которые определяют отношение конкретной личности, как представителя своего поколения, к современным событиям в стране и формирует его собственную гражданскую позицию. Определено, что механизм действия моральных норм на активность человека не исчерпывается лишь внешними регуляторами: с одной стороны, он обеспечивается принуждением или рекомендацией действующей личности со стороны общественного мнения, с другой стороны – самопринуждением, самовелением, как внутренним источником необходимого, основанным на осознании обязанности личности перед собой и обществом. Сделаны выводы, что мораль со-

держит в себе индивидуализированное начало, которое коррелирует с избранным способом жизни личности и с её особенными социальными качествами. Психологическим механизмом усвоения моральных норм является эмоциональное переживание личностью моральной нормы, в результате чего она приобретает личностный смысл, становится безусловной ценностью и трансформируется в общественно значимые поступки, осуществляемые человеком. Поступки, в свою очередь, формируют личностные ценности (моральные качества), которые выступают в качестве регуляторов поведения. Моральное сознание и самосознание взрослой личности является результатом её собственного саморазвития, стремлением к личностной и гражданской самореализации.

Ключевые слова: мораль, нравственность, моральные истоки, моральное развитие, моральное сознание, моральные ценности.

Постановка проблеми. Підвищення інтересу до феномена моральної особистості, усвідомлення нею своєї сутності в світі завжди співпадало з періодами соціально-морального підйому чи кризи суспільства. При зміні суспільного ладу соціально-політичні норми зазнають змін, що призводить до суперечностей в соціокультурному середовищі, а це породжує кризу моральних орієнтацій. За таких умов засадничі моральні норми залишаються найбільш стійким компонентом масової свідомості та забезпечують перехід суспільства до іншої формації.

Регулятивний ефект імперативів моралі протистоїть деградації особистості і суспільства, для чого потрібне постійне відтворення моральної свідомості та наповнення її нормативними уявленнями гуманістичного і громадянського характеру.

В такому контексті особливо актуальним є дослідження морально-психологічних витоків громадянського розвитку особистості дорослого віку, провідною діяльністю якої є не просто включення в продуктивну діяльність життя суспільства (у найширшому сенсі цього поняття), а максимальна реалізація сутнісних сил в ході такої діяльності, прагнення до вищих досягнень людини – фізичних, моральних, інтелектуальних, професійних, громадянських тощо.

Останні дослідження і публікації. Аналіз наукових підходів до формування моральності й моральних якостей особистості представлений в численних дослідженнях зарубіжних, російських і українських філософів, педагогів і психологів. У контексті цих досліджень йшла розробка різних етичних вчень; визначалася роль загальнолюдських цінностей і моральних норм в житті суспільства; вироблялися вимоги до моральної особистості як до еталона – носія моральних цінностей суспільства; ставилося питання про моральні регулятори поведінки людини (М.Бердяєв, Л.Кольберг, Н.Мельникова, В.Сухомлинський,

К.Роджерс, Д.Ушинський та ін.). Співвідношення політичних і моральних цінностей досліджували українські вчені С.Яворський, Ф.Прокопович, Г.Кониський, М.Кисіль та ін.

Найчастіше вивчався моральний розвиток особистості на етапі підліткового і юнацького віку, зокрема вирішення таких проблем: самовиховання, самоконтроль, самовдосконалення (В.Аверін, Б.Братусь, М.Боришевський, І.Булах, О.Киричук, І.Бех, І.Дубровіна, А.Прихожан, О.Лідерс, Л.Хоффман, Ф.Райс та ін.).

Але, на жаль, дослідженню морально-духовного розвитку сучасної дорослої особистості приділялось недостатньо уваги. Занепад моральності, відсутність єдиної системи цінностей сьогодні – це наслідки того, що сучасні дорослі не мають власної її картини. Крім того, від моральної свідомості покоління дорослих залежить уявлення про моральні і громадянські цінності майбутніх поколінь. Тож виникає нагальна потреба в актуалізації досліджень моральної свідомості дорослих та шляхів морально-духовного відтворення суспільства в цілому.

Метою нашої статті є дослідження витоків морально-психологічного розвитку дорослої особистості та впливу означеного феномена на її громадянський розвиток.

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок моральності та громадянського розвитку особистості розкривається в площині соціально-політичних настановлень, які формуються у людини в процесі інтеріоризації соціально-політичних норм.

Аналіз морально-психологічних витоків наближає нас до розуміння особливостей моральної самосвідомості дорослої особистості, яка зароджується в надрах моральної свідомості та моралі. Моральні витoki, на думку І.Булах, є тими наріжними каменями, на яких будуються моральні взаємини та моральна діяльність особистості, її моральна свідомість і самосвідомість [3, с. 123].

Моральна самосвідомість у сукупності з громадянською самосвідомістю виступають як психологічна основа процесу громадянського розвитку особистості.

Суть регулятивних можливостей моралі зводиться до єдності між індивідуальною і громадською оцінками етичних і соціальних вимог. При цьому виникнення протиріч в оцінках (властивих критичним, перехідним періодам) здатне стати умовою нормотворчості і посилення компенсаторно-регулюючої ролі інших форм суспільної свідомості, наприклад політики або права. Так само, як і інші форми суспільної свідомості, регулятивна природа моралі пов'язана з включеними в неї відомостями про норми, принципи та ідеали.

Але доводиться констатувати, що кожний суспільно-політичний устрій формує свій тип моралі і свою систему цінностей (егоїстичні або альтруїстичні пріоритети, індивідуальні або суспільні пріоритети), які визначають ставлення конкретної особистості, як представника свого покоління, до сучасних подій в країні та зайняття власної громадянської позиції. І разом із суспільними змінами змінюємось і ми.

У вивченні морально-психологічних витоків громадянського розвитку дорослої людини ми повинні враховувати той факт, що покоління дорослих (1950-1960-1970 роки) народжені ще в часи СРСР, тож їх громадянське й моральне становлення відбувалося під впливом ідеології тих часів.

У Радянському Союзі було створено свою систему етичних заповідей, названу «Моральним кодексом будівельника комунізму», основні гасла якого: добросовісна праця на благо суспільства, колективізм й товариська взаємодопомога, гуманні стосунки і взаємна повага між людьми, чесність і правдивість, моральна чистота, простота і скромність в громадському й особистому житті. Можна сказати, що «Моральний кодекс» закликав людей підтримувати високі стандарти людських відносин, і відігравав важливу роль у вихованні підростаючого покоління [5].

З іншого боку, у тоталітарному суспільстві психологія беззастережно й однозначно обстоювала принципи класовості. Навіть визнаючи індивідуальність окремо взятої людини, психологи в колишньому СРСР, наприклад, стверджували, що «в індивідуальній своєрідності будь-якої людини тією чи іншою мірою виявляється загальнокласове, оскільки багатогранність особистої долі має межі, які визначають належність до певного класу». Саме на такому твердженні і ґрунтувався загальний висновок про те, що «у спільності психологічних рис, типових для членів класу, і виявляється реальність класової психології» [Там само]. Але ж ми знаємо наслідки цієї ідеології, зворотнім боком якої було ставлення до особистості як «гвинтика» системи, нівелювання особистісних цінностей, подвійна мораль «номенклатурної еліти».

Відповідно, у поколінь «советських» в пострадянському просторі сформувалися дві орієнтації – на ностальгічну ідеалізацію радянського минулого: з властивою пасивністю, інерцією «колективістських» цінностей, установкою на терпіння й незрозумілу надію на «об'єктивні» позитивні зміни в майбутньому, ностальгією за минулим [10]; та на раціоналістичне прийняття сучасних соціально-економічних змін, яким властива активна

адаптація (тобто енергійний пошук можливостей виживання, відкритих новими соціально-економічними умовами). Цікаво, що обидві тенденції можуть проявлятися в свідомості однієї людини. Можливо, це пояснюється тим, що соціалізація даного покоління проходила на межі епох застою й перебудови [12].

Після розпаду СРСР для громадян настали вкрай важкі часи. «Крах радянської ідеології та відповідної системи духовних цінностей створили своєрідний ціннісний вакуум, який значною мірою заповнюється псевдоцінностями, породженими масовою культурою. Такі процеси криють у собі руйнівний потенціал, оскільки зсередини розкладають національну свідомість, нищать самобутню духовність українського народу» [8, с.1]. Цьому періоду властивий занепад моральності та громадянських цінностей.

Україна намагалась побудувати незалежну державу з власною національною ідеєю, орієнтованою на суверенність держави, відродження національних традицій і громадянських прав українців. Економічні та соціально-політичні перетворення, що відбувалися в нашій країні, суттєво впливали на всі сфери соціального життя. Але зумовлені ними прояви суспільної свідомості вже не регулювалися встановленими раніше нормами, цінностями і традиціями. Спостерігалось «відмирання» старої соціально-ціннісної бази, яка вже не слугувала орієнтиром поведінки в умовах трансформації суспільно-політичної парадигми. Йшлося про переоцінку всієї структури національної свідомості, властивої українському народові. Адже її формування відбувалося за умов досить тривалої відсутності національної держави. Тому стан суспільної свідомості характеризувався мінливістю, еkleктичністю, духовною розгубленістю, з одного боку, й активним формуванням нової ідеально-ціннісної системи – з другого [5].

Українці опинилися перед проблемою громадянської ідентифікації, визначенням своєї громадянської спрямованості, формуванням політичних настановлень, кризою моралі в суспільстві тощо. Слід зазначити, що проблема етнічної ідентифікації поглибилася не в перші дні незалежності. Адже саме тоді майже 93 % населення проголосували за незалежну Україну. Ми погоджуємось з думкою І. Білоконя, що зараз можна сперечатися стосовно мотивів, якими керувалися в той час громадяни, однак певна єдність була. Така крихка єдність мала під собою моральні устої, отримані в спадок від радянського суспільства, на яких мала будуватися державна політика. Однак мораль стала жертвою боротьби за нагромадження капіталу та за владу, що й призвело до руйну-

вання засад державності і розколу в суспільстві. Відтак проблема громадянської ідентифікації знову стає першорядною [2].

Для прикладу, у квітні 2003 р. соціологічна служба Центру ім. Разумкова провела загальнонаціональне опитування громадської думки, результати якого давали можливість поглянути на проблему патріотизму під різними кутами зору, у тому числі й з точки зору відмінностей між поколіннями. Діти більше цінували рішучість і завзятість, уміння захистити себе, відчуття власної гідності. Проте відмінності не завжди були на покоління дітей, у тому числі й у питанні патріотизму. Розуміння того, що патріотизм вимагає праці на користь своєї Вітчизни, продемонстрували 83% дітей та 85,9% батьків. Але беззастережно назвали себе патріотами України вважали за можливе лише 16,3% дітей і 28,5% батьків. Натомість, беззастережно вважали себе непатріотами 17,1% дітей проти 11,3% батьків. Л. Шангіна, яка опублікувала цей аналіз, зауважила: «Молодь — єдине покоління, де частка непатріотів не набагато, але переважає частку патріотів» [2].

До причин такого стану суспільної свідомості у той час можна було віднести: нелегітимність влади, низький рівень довіри до державних діячів і політичних інститутів; несформованість громадянської нації, коли частина громадян вважали себе «радянськими», а інша частина мали лише етнічну, але не політичну національну ідентичність; відсутність суспільних програм виховання, що були б спрямовані на формування патріотичних почуттів та поглядів [6].

Специфічної рисою суспільно-політичної свідомості українців, на думку В. Фесенко, є «гойдалки» емоційного ставлення до влади з переважно критичною оцінкою діяльності всіх державних інституцій. Це пов'язується з тим, що жоден із вітчизняних керівників так і не став своєю владою для всієї країни [11].

Тож «Помаранчева революція» стала закономірним результатом певних причин, що існували в Україні до листопада 2004 року і, на думку А. Колодій, забезпечила грандіозний «зсув» у свідомості людей, зробивши кожного з них громадянином, а усіх разом – нацією (у політичному сенсі) [6].

Але, як вже згодом констатував директор Центру досліджень громадянського суспільства Віталій Кулік: «Майдан не переміг. Під час громадянських виступів на Майдані Незалежності звучали гасла за очищення влади, відділення її від бізнесу, гасла соціальної справедливості, демократії, свободи слова, гасла боротьби з бідністю і реприватизація. Однак зараз бачимо, що жодне з них до кінця не було реалізовано» [7].

Як наслідок, у сьогоденні духовно-ідеологічна криза відчувається ще більше. Вона охопила всі прошарки українського суспільства, проявляючись в різних формах, у тому числі в розриві єдиного духовного простору, втраті національного консенсусу з приводу базових цінностей вітчизняного державотворення. Разом з тим в умовах посилення соціальної стратифікації, відсутності повноцінної соціальної захищеності громадян, перспектив на гідне майбутнє, правового нігілізму триває також зростання негативних тенденцій соціальної апатії, посилилась недовіра до інститутів державної влади.

За даними опитування, проведеного Інститутом Горшеніна, 60,2% українців вважали рівень суспільної моралі низьким, 29,4% охарактеризували його як середній, і лише 2,1% українців вважали сьогоднішній рівень моралі в українському суспільстві високим [9]. Наведені дані свідчать про те, що впродовж останніх 30 років в Україні, в суспільній свідомості населення відбувся перехід від позитивного уявлення про існування «моральної більшості» до негативного уявлення про існування «аморальної більшості».

Тож сьогодні у свідомості українського суспільства відбувається заглиблення моральної кризи внаслідок несформованості значущої для всіх громадян України узагальненої системи цінностей, без якої важко сподіватися на можливість швидкої національної консолідації.

Ще важко об'єктивно оцінювати події «революції Гідності». Але, на нашу думку, це спроба українського народу реалізувати свої прагнення щодо гідного життя, відстоювання особистісних і громадянських цінностей, суверенності української держави. І те, які цінності будуть засадничими для покоління, моральна та громадянська зрілість якого формується у сьогоденні, залежить майбутнє українського народу.

Треба зауважити, що механізм дії моральних норм на людську активність не вичерпується лише зовнішніми регуляторами: з одного боку, він забезпечується примусом або рекомендацією діючої особистості з боку громадської думки [4], з другого – самопримусом, самовелінням, як внутрішнім джерелом обов'язкового [3, с. 128-129], заснованим на усвідомленні обов'язку особистості перед собою і суспільством.

Тому у науковому психологічному просторі актуалізувалися дослідження змісту морального розвитку особистості, його механізмів, індивідуальних та вікових аспектів. Структура моральної самосвідомості була обґрунтована й досліджена багатьма пси-

хологами (Л.Божович, М.Боришевський, І.Бех, І.Булах, І.Кон, Р.Павелків) і визначена як єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів. Вчені дійшли висновків, що поряд із зовнішніми, не менш значущими є внутрішні морально-психологічні витoki розвитку особистості.

В сучасній психологічній науці мораль розглядається як різновид духовного засвоєння дійсності, як ціннісно-імперативний спосіб опанування світу, пов'язаний із виробленням духовних цінностей та нормативних вимог, що спрямовують і регулюють взаємодії людей у природному та соціальному докiллі [3, с. 128-129].

На думку І. Булах, значною мірою мораль містить у собі індивідуалізований початок, який корелює з обраним способом життя особистості та з її особливими соціальними якостями. Так, особистість, сповідуючи добродійний спосіб життя, як правило, несе в собі цілий ланцюг мотивацій, в якому моральні цінності здатні змінювати інші (прагматичні, гедоністичні, егоїстичні) мотиви її буття [Там само].

Автор вважає, що специфічною формою пред'явлення цінностей є належне. Належність є цінністю і для особистості є благом, особливо тоді, коли вона захоплена реалізацією духовних цінностей, коли в неї відбувається становлення і розвиток соціальних якостей (у тому числі й громадянських). Первісними «клітинками» моральності виступають моральні норми, з яких утворюється будівля моральної системи суспільства [3, с.129].

Психологічним механізмом засвоєння моральних норм є емоційне переживання і співпереживання, створення психологічних умов емоціогенності моральної норми, коли в особистості актуалізуються когнітивно-емоційні знання про неї. В результаті емоційного переживання особистістю моральної норми, вона набуває для нього особистісного смислу, стає безумовною цінністю і трансформується у суспільно значущі вчинки, здійснювані ним. Вчинки, в свою чергу, формують особистісні цінності (моральні якості), які виступають регуляторами моральної поведінки. При цьому відмічається, що моральна поведінка (дії, вчинки) та смислові переживання її наслідків здійснюються на основі певного рівня розвитку свідомості й самосвідомості – «Я» особистості [1, с.125].

У період дорослості в Я-концепції людини формується певна духовна константа, концепт, що зумовлює цілісність і просоціальність особистості. Моральна свідомість і самосвідомість дорослої людини є результатом її власного саморозвитку, праг-

ненням до самовдосконалення та особистісної й громадянської самореалізації. Моральний розвиток особистості триває все життя, результатом якого є набуття моральної зрілості, яка тісно переплетена із громадянською зрілістю особистості.

Висновки. Отже, аналіз морально-психологічних витоків наближає нас до розуміння особливостей моральної самосвідомості дорослої особистості, яка зароджується в надрах моральної свідомості та моралі. Моральні витки є тими наріжними каменями, на яких будуються моральні взаємини і моральна діяльність особистості, її моральна свідомість і самосвідомість.

Усвідомлення моральних витоків громадянського розвитку дорослої особистості і звернення до них в обґрунтуванні першоснови моральної самосвідомості, дозволяє виявити морально-духовний потенціал дорослої людини.

Моральне відродження особистості дозволить їй активно, творчо включитися в громадське життя, формувати моральні цінності й ідеали громадянського суспільства. Напрямок і характер розвитку сучасного суспільства, а також майбутнє нашої країни багато в чому залежать від того, як ця проблема вирішуватиметься.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні психологічних особливостей розвитку моральної та громадянської самосвідомості особистості в дорослому віці.

Список використаних джерел

1. Бех И. Д. Психологические основы нравственного развития личности: Дис... докт. психол. наук: 19.00.07 / И. Д. Бех. – К., 1992. – 320 с.
2. Білоконь І. Моральна складова громадянської спрямованості / І. Білоконь // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – 2007. – № 6. – С. 45-50.
3. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія/ І.С. Булах. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
4. Задворнов А. Н. Социально-регулятивный потенциал общественного сознания в современном обществе: дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / Андрей Николаевич Задворнов. – Казань, 2007. – 128 с.
5. Козаков В.М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: Монографія/ В.М. Козаков. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 284 с.
6. Колодій А. Виховання громадянських цінностей у постреволюційній Україні / А. Колодій// 10 років школи громадян-

- ства. Збірник матеріалів до 10-ліття Педагогічного товариства ім. Григорія Ващенко. – Львів, 2005. – С. 42-50.
7. Кулік В. Майдан не переміг: [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page26-712.html>
 8. Мисів Л. В. Особливості державного управління в сфері духовно-ціннісного розвитку українського суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Л. В. Мисів. – К., 2006. – 20 с.
 9. Мораль и жизненные ценности украинского общества // Телефонный опрос Института Горшенина: [Электронный ресурс] – 2009. – Режим доступа : http://institute.gorshenin.ua/researches/70_moral_i_zhiznennie_tsennosti.html
 10. Українська економічна ментальність: соціально-філософський аналіз: автореф. дис... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / О.В. Бондаренко ; АПН України. Ін-т вищ. освіти. — К., 2007. — 32 с.
 11. Що змінилося за 20 років: [Електронний ресурс] / В. Фесенко // Українська правда. – 2011. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/09/15/6586016/>
 12. Яремчук О. В. Культурно-історичний потенціал молоді / О.В. Яремчук. – Одеса: Астропринт, 2010. – 96 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Beh I. D. Psihologicheskie osnovy npravstvennogo razvitija lichnosti: Dis... dokt. psihol. nauk: 19.00.07/ I. D. Beh. – К., 1992. – 320 с.
2. Bilokon' I. Moral'naskladova gromadjans'koi' sprjamovanosti / I. Bilokon' // Social'na psihologija : Ukrai'ns'kyj naukovyj zhurnal. – 2007. – N 6. – S. 45-50.
3. Bulah I.S. Psihologija osobystisnogo zrostannja pidlitka: Monografija/ I.S. Bulah. – К. : NPU imeni M.P. Dragomanova, 2003. – 340 с.
4. Zadvornov A. N. Social'no-reguljativnyj potencial obshhestvennogo soznanija v sovremennom obshhestve: dis. ... kand. filosof. nauk : 09.00.11 / Andrej Nikolaevich Zadvornov. – Kazan', 2007. – 128 с.
5. Kozakov V.M. Social'no-cinnisni zasady derzhavnogo upravlinnja v Ukrai'ni: Monografija/ V.M. Kozakov. – К.: Vyd-vo NADU , 2007. – 284 с.
6. Kolodij A. Vyhovannja gromadjans'kyh cinnostej u postrevoljucijnij Ukrai'ni / A. Kolodij// 10 rokiv shkoly

- gromadjanstva. Zbirnyk materialiv do 10-littja Pedagogichnogo tovarystva im. Grygorija Vashhenka. – L'viv, 2005. – S. 42-50.
7. Kulik V. Majdan ne peremig: [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page26-712.html>
 8. Mysiv L. V. Osoblyvosti derzhavnogo upravlinnja v sferi duhovno-cinnisnogo rozvytku ukrai'ns'kogo suspil'stva : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : spec. 25.00.02 «Mehanizmy derzhavnogo upravlinnja» / L. V. Mysiv. – K., 2006. – 20 s.
 9. Moral' i zhiznennye cennosti ukrainskogo obshhestva // Telefonnyj opros Instituta Gorshenina: [Elektronnyj resurs] – 2009. – Rezhim dostupa : http://institute.gorshenin.ua/researches/70_moral_i_zhiznennie_tsennosti.html
 10. Ukrai'ns'ka ekonomichna mental'nist': social'no-filosofs'kyj analiz: avtoref. dys... d-ra filosof. nauk: 09.00.03 / O.V. Bondarenko ; APN Ukrai'ny. In-t vyshh. osvity. — K., 2007. — 32 s.
 11. Shho zminylosja za 20 rokiv: [Elektronnyj resurs] / V. Fesenko // Ukrai'ns'ka pravda. – 2011. – Rezhym dostupu : <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/09/15/6586016/>
 12. Jaremchuk O. V. Kul'turno-istorychnyj potencial molodi / O.V. Jaremchuk. – Odesa: Astroprynt, 2010. – 96 s.

O.M. Lukashevych. Conceptualization of moral and psychological sources of civil development of an adult personality. The external and internal sources of moral and psychological development of an adult man are analysed in the article. The intercommunication of morality and civil development of a personality that opens up in the sphere of socio-political options is investigated. The importance of socio-political influences in a society is exposed in relation to forming of moral and civil consciousness of the Ukrainians. Every social and political order is studied to form its type of moral and system of values that determine the relation of a concrete personality, as a representative of the generation, to the modern events in a country and the place of own civil position. The mechanism of moral norms influence on human activity is determined not to be closed only by external regulators: from one side, it is provided by a compulsion or recommendation of active personality from the side of public opinion, from another side – by self-motivation, as by an internal source of a duty, based on the realization of duty of personality before himself and society. We draw to the conclusion, that moral contains the individualized beginning that correlates with a selected method of life of a personality and with his special social features. The psychological mechanism of mastering moral norms is the emotional experiencing by a personality, as a result this norm acquires a personality sense for a man, becomes an absolute value and transformed

in the socially important actions carried out by him. Actions, in turn, form personality values (moral features) that come forward as regulators of behavior. Moral consciousness and self-consciousness of an adult man are the result of his own self-development, aspirations for personality and civil self-realization.

Key words: moral, morality, moral sources, moral development, moral consciousness, moral values.

Отримано: 12.08.2014 р.

УДК 159.92

Arkadiusz Marzec

a.marzec@ymail.com

Ryszard Stefaniak

ryszard.stefaniak @o2. pl

SELECTED ASPECTS OF INTERNET ADDICTION DISORDER: EDUCATING CHILDREN AND YOUNG PEOPLE TO USE MULTIMEDIA AND MASS MEDIA PROPERLY

Mazhets Arkadiy, Stefaniak Ryszard. Selected Aspects of Internet Addiction Disorder: Educating Children and Young People to Use Multimedia and Mass Media Properly / Arkadiy Mazhets, Ryszard Stefaniak // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 186-203.

А.Мажец, Р.Стефаняк. Окремі аспекти інтернет-залежності: навчання дітей та молоді правильно використовувати мультимедійні засоби та ЗМІ. Поняття залежності було вперше введено Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 1968 році і не враховувало ризик потрапити в залежність від конкретних типів поведінки. ВООЗ розглядало тільки психоактивні речовини в якості факторів у розвитку наркоманії. Філіп Зімбардо вважав залежність як фізичний і психічний примус повторювати певну поведінку, що людина не може контролювати. Це означає сильне бажання для безперервного використання конкретної речовини або повторюючи певні моделі поведінки, що дозволяють людині зменшити негативні стани і надати їм почуття задоволення. З часом така поведінка або частота використання конкретної речовини активізується,